

УДК 94(4-15)"1921/1925":327.82]:316.343-058.13:172.4](045)

THE DIPLOMACY OF BOURGEOIS PACIFISM IN THE INTERNATIONAL ACTIVITIES OF WESTERN EUROPEAN COUNTRIES AT THE EARLY 1920-S

ДИПЛОМАТІЯ БУРЖУАЗНОГО ПАЦИФІЗМУ В МІЖНАРОДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН НА ПОЧАТКУ 1920-Х РОКІВ

Svyaschenko Z. / Священко З. В.*Dr. Habil. (History), prof. / д. і. н. проф.*ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5845-3115>*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**Умань, Садова 28, 20300**Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,**Uman, Sadova 28, 20300*

Анотація. Стаття присвячена міжнародним відносинам країн Західної Європи в 1920-ті роки, які увійшли в історію світової дипломатії як «ера буржуазного пацифізму». Розглядаються пацифістські програми Франції та Великобританії серед головних вимог зовнішньої політики яких були: збереження загального миру, використання Ліги Націй для забезпечення міжнародного миру і подолання конфліктів тощо.

Ключові слова: буржуазний пацифізм, міжнародні відносини, дипломатія, безпека, Велика Британія, Франція.

Вступ.

У 20–30-ті роки ХХ століття питання безпеки було надзвичайно актуальним та важливим для європейського суспільства. Відбувався процес пошуку шляхів вирішення існуючих проблем та протиріч між передовими європейськими країнами. Європа потребувала створення нової системи «рівноваги сил», в основі якої мали бути мирні договори, що, у свою чергу, гарантувало б дієздатність такої системи. Необхідно було попередити зростання військової небезпеки та не допустити розв'язання нової війни.

Пацифізм був закономірною реакцією інтелекту на жахи війни і висловлював бажання уникнути їх повторення. Два важливі постулати пацифістів мали особливо велике значення. Перший – полягав в принциповій відмові від війни як засобу вирішення міжнародних суперечок. Другий – ніс вужчий європейський зміст. Він полягав у визнанні внутрішньої культурної спорідненості усіх народів Європи як передумови для її політичної єдності.

Пацифісти вважали, що європейці воюють між собою через те, що погано усвідомлюють свою внутрішню спорідненість. Відповідно, пропонувалося здолати «особість» європейських народів, поставивши загальноєвропейський початок кожного з них над спрямуваннями окремих держав і урядів. У єднанні на такій основі пацифісти хотіли бачити засіб викорінювання воєн. Саме на тлі європейського пацифізму набули поширення пан'європейські ідеї.

Сьогодні пацифістський рух знову стає активним суб'єктом світової політики, який вимагає справедливих дій із боку влади. Дослідження цього руху є важливим аспектом розуміння причин виникнення і підтримки борців за мир у світі та аналізу впливу ідеології пацифізму на діяльність міжнародних організацій.

Основний текст.

Важливою проблемою міжнародних відносин 1920-х років було питання скорочення озброєнь і роззброєння. Відомо, що на початку 1920-х років був зафіксований у договорах паритет військово-морських сил. Мета цих договорів полягала не в тому, щоб зберегти мир шляхом переборення воєнної конфронтації (саме це було головним), а лише в тому, щоб утримати військову конфронтацію у рамках мирних відносин. Незважаючи на укладені договори щодо військово-морських сил, штаби держав продовжували розглядати один одного як противників (наприклад, так відносились один до одного навіть американський і британський штаби) і продовжували модернізацію своїх флотів і підготовку до війни. У порівнянні з 1913 роком наприкінці 1920-х років кількість великих кораблів трьох провідних військово-морських держав (Англії, США і Японії) збільшилася з 101 до 142, або на 40% ; чисельність сухопутних армій п'яти великих держав (без США і СРСР) виросла з 1,9 до 2,3 млн. осіб, або на 20% ; продовжувалася розробка нових видів зброї масового знищення – хімічного і бактеріологічного [4, с. 162].

Найбільший вплив на розвиток міжнародних відносин 1920-х років у контексті скорочення озброєнь і роззброєння справили пацифістські програми Франції та Великобританії.

Еру буржуазного пацифізму розпочала Велика Британія, де в січні 1924 р. унаслідок чергових парламентських виборів до влади прийшов лейбористський уряд на чолі з Дж. Р. Макдональдом, відомим своїми пацифістськими поглядами. Дж. Р. Макдональд обійняв водночас пост прем'єр-міністра і пост голови зовнішньополітичного відомства, що надавало йому особливих повноважень у реалізації зовнішньополітичного курсу відповідно до своїх політичних уподобань.

Пацифістські погляди були притаманні Дж. Р. Макдональду ще до Першої світової війни як представнику від Лейбористської партії в II Інтернаціоналі та як члену англійського Парламенту. Ця прихильність у роки війни коштувала Дж. Р. Макдональду на певний час політичної кар'єри, і лише у 1922 р. його знову обирають депутатом Парламенту, причому неабияку роль в цьому плані відіграла саме зовнішньополітична платформа політика [6, с. 70].

Дж. Р. Макдональдом ще на етапі передвиборчої боротьби були сформульовані головні вимоги зовнішньої політики Великої Британії. Серед них можна виділити такі: збереження загального миру, використання Ліги Націй для забезпечення міжнародного миру і подолання конфліктів, визнання Радянської Росії, розв'язання проблеми безробіття тощо.

Варто зазначити, що ці вимоги не тільки не суперечили традиційній британській політиці щодо підтримки й зміцнення колоніальної імперії, а ставали (через лінію на підтримку рівноваги сил) дієвим засобом її збереження. Звідси – протидія будь-якій іншій країні або блоку країн, що прагнули до порушення статус-кво, певна підтримка переможених країн, і зокрема Німеччини, встановлення особливих стосунків зі Сполученими Штатами.

Відомо, що ще до приходу до влади, в період рурського конфлікту, Дж. Р. Макдональд був прихильником послаблення Франції. Гегемонію Франції в Європі він вважав несумісною з інтересами Великої Британії, а «план Дауеса» розглядав як поразку французької дипломатії та гарантію збереження європейської рівноваги сил [7, с. 587].

Дипломатія Великої Британії прагнула внести розкол у створену Францією

систему військово-політичних союзів із малими державами (в першу чергу Мала Антанта), чому сприяла розстановка політичних сил в Європі після провалу так званої «рурської авантюри». У зв'язку з цим на початку 1924 р., витримуючи пацифістську риторичку, Велика Британія звернулася до урядів Югославії, Румунії, Польщі з нотою, яка вимагала пояснень з приводу кредитів на озброєння, що надавались їм Францією. Відповідь набула вкрай заспокійливого характеру.

У січні 1924 р., міністри закордонних справ країн Малої Антанти (Чехословаччини, Румунії, Югославії) на конференції у Белграді заявили, що вони прагнуть миру і готові, у свою чергу, виступити посередниками у поладженні стосунків між Францією і Великою Британією.

На запит англійської сторони щодо французької позики уряд Югославії поспіхом відповів, що вона не спрямована проти інтересів Англії, то румунський уряд, будучи збентеженим запитом, узагалі відмовився від будь-яких кредитів на озброєння з боку Франції [5, с. 324].

Унаслідок таких дій Великої Британії, французькій дипломатії вдалося домогтися військово-оборонного союзу лише з Чехословаччиною. Договір про союз і дружбу між Францією та Чехословаччиною було підписано 25 січня 1924 року в Парижі прем'єр-міністром Франції Р. Пуанкаре та міністром закордонних справ Чехословаччини Е. Бенешем. За договором сторони зобов'язалися домовлятися між собою з усіх важливих питань для забезпечення спільних інтересів у зовнішній політиці у разі ризику воєнного конфлікту. А також вжити заходів у разі зростання нестабільності в Німеччині, Австрії та Угорщині. І хоча за своїм змістом він спрямовувався проти Угорщини і Німеччини, підписання його викликало гостру критику з боку англійських політичних кіл. Це пов'язувалось, зокрема, із можливістю пошуку оборонних союзів, спрямованих проти Франції з боку інших країн.

Прикладом активної зовнішньополітичної діяльності проти Франції є діяльність італійської дипломатії. Конкуренція на зовнішніх ринках, і передусім у Середземномор'ї, незадоволеність своєю часткою репараційних платежів,

неврегульованість інтересів у Північній Африці (Тунісі, Танжері та інших) — все це зумовлювало не тільки гостроту, а й ворожість франко-італійських відносин.

Після підписання договору з Чехословаччиною, Франція домагалась підписання схожих договорів з усіма балканськими країнами. Це призвело до того, що італійська дипломатія почала форсувати свої переговори з Югославією. Внаслідок цього у січні 1924 р. у Римі було підписано договір про дружбу між Італією і Югославією та досягнуто домовленість по Фіуме, згідно з якою гавань Фіуме відходила до Югославії. Договір, підписаний урядами Італії і Югославії, супроводжувався протоколом, який стверджував, що він (договір) не суперечить договорам Югославії з Чехословаччиною і Румунією [2, с. 63].

Політика укладання «тилових союзів», ініційована Францією, негативно сприймалась керівництвом Великої Британії, і насамперед Р. Макдональдом, який вважав, що захоплення Францією Руру є головною причиною економічних ускладнень Англії і усієї Європи, а політика військових союзів і фінансової допомоги малим державам з боку Франції взагалі загрожує світу новими війнами. За позицією Р. Макдональда, найкращою гарантією безпеки Франції могла б бути не політика озброєння, а мирне співробітництво держав і Ліги Націй.

Такі пацифістські погляди почали знаходити розуміння у політичних колах Франції лише з приходом до влади у червні 1924 р. Лівого картелю – блоку Республіканської партії радикалів та радикал-соціалістів і Соціалістичної партії (СФІО). Головою першого коаліційного уряду і водночас міністром закордонних прав став лідер радикалів Е. Ерріо [8, с. 214].

Висхідним моментом зовнішньополітичної і дипломатичної діяльності Е. Ерріо було безкомпромісне неприйняття війни як засобу розв'язання міжнародних проблем. Такі погляди на той час позитивно сприймалися майже усім французьким суспільством, яке зазнало значних втрат у війні. Відповідали вони й інтересам представників фінансового капіталу, задоволених перерозподілом світу внаслідок війни і зацікавлених у збереженні здобутих військово-політичних і територіальних надбань.

У зовнішньополітичній діяльності Е. Ерріо та його однодумці прагнули використовувати традиційні дипломатичні заходи – переговори – і досягати рішень на основі взаємоприйнятних компромісів.

Е. Ерріо вважав за необхідне інтелектуально впливати на розвиток міжнародних відносин, з цією метою він активно підтримував діяльність утвореного за його участю в травні 1925 р. у Парижі Міжнародного інституту інтелектуального співробітництва. Він активно запроваджував у міжнародне право пацифістські принципи, сформульовані ним у трьох міжнародно-правових поняттях: арбітраж, безпека, роззброєння, що отримали назву «триптиху Ерріо».

Реалізацію цих принципів, політик бачив через укладання під егідою Ліги Націй двосторонніх і багатосторонніх арбітражних угод, домовленостей про взаємодопомогу, проведення міждержавних конференцій з роззброєння тощо [6, с. 72].

Не менш важливою складовою зовнішньополітичної стратегії Е. Ерріо стало й встановлення дієвих, плідних стосунків Франції з усіма великими державами світу. Е. Ерріо виступав за співробітництво із США, прийняття Німеччини до Ліги Націй за умов поваги нею прийнятих даною структурою зобов'язань, за зближення з Росією.

Саме за участі Е.Ерріо, як глави уряду і Міністерства закордонних справ, у жовтні 1924 р. нормалізувалися французько-радянських відносини. Ерріо вважав опору на СРСР необхідним елементом своєї зовнішньої політики і дипломатії. Розраховуючи шляхом зміцнення французько-радянських відносин укріпити сформовані від початку 1920-х рр. французькі «тилові союзи» у Східній Європі (чехословацько-румунсько-югославську «Малу Антанту» і французько-польський союз), діяльність Е. Ерріо та його однодумців була одночасно націлена на те, щоб шляхом компромісних багатосторонніх угод відповідно до статуту Ліги Націй впливати на формування зовнішньополітичного курсу Німеччини, утримуючи її в межах Версальської договірної системи [3].

На той час це була практично недосяжна мета: німецький імперіалізм, що зміцнювався на основі «плану Дауеса», прагнув руйнації Версальської системи,

вбачаючи в цьому головну орієнтацію німецької зовнішньої політики і дипломатії. Ця лінія, хоча й достатньо замасковано, проводилась у життя Г. Штреземаном як головою німецького зовнішньополітичного відомства протягом 1920-х років [1].

Г. Штреземан, який під час Першої світової війни був прихильником активного мілітаризму, вимушений був визнати після війни чинник поразки Німеччини і перейшов на позиції поміркованих вимог і поміркованої політики. Ця позиція не виключала фразеології про мир, примирення народів, готовності піти на підписання міжнародних угод на основі існуючого співвідношення сил, хоча справжнім її змістом залишалось прагнення поступово відродити колишню могутність і впливовість Німеччини на міжнародній арені. «Поміркована політика» Штреземана і його прихильників серед керівництва Веймарської республіки зводилась по суті до того, щоб поступово, шляхом політичних і дипломатичних засобів, а також маневрування підірвати, а надалі й зруйнувати Версальську систему, змінити наявне співвідношення сил у світі на користь Німеччини [1]. Радянсько-німецькі відносини, наприклад, ініційовані Рапальським договором, були для Штреземана тільки козирем у політичному торгу з Францією і Англією відносно поступок у плані поступової ревізії Версальського договору.

Отже, міжнародні відносини країн Західної Європи в 1920-ті роки увійшли в історію світової дипломатії як «ера буржуазного пацифізму». Це поняття відображало певний тип відносин великих держав, коли прагнення досягти компромісних рішень усупереч загостренню міжнародної ситуації ставало провідною тенденцією зовнішньої політики як на європейському, так і загальносвітовому рівні.

Еру буржуазного пацифізму розпочала Велика Британія, серед головних вимог зовнішньої політики якої були: збереження загального миру, використання Ліги Націй для забезпечення міжнародного миру і подолання конфліктів, визнання Радянської Росії, розв'язання проблеми безробіття тощо. Франція вибрала новий напрям в міждержавних відносинах – відкрити

дипломатію. Вона виступила з низкою проєктів із забезпечення міжнародної безпеки.

Вважаємо, що характерний для цього періоду термін «ера пацифізму» є досить умовним. Поряд з гучними гаслами про мир кипіли неабиякі пристрасті про розподіл територій та впливу.

Література:

1. Газин В. Густав Штреземан – предвестник объединенной Европы. URL: <https://zn.ua/HISTORY/gustav-shtrezeman-predvestnik-obedinennoy-evropy-.html>
2. Дюррозель Ж.Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Пер з фр. Є.Марічева, Л.Погорелової, В.Чайковського. К.: Основи, 1995. 903 с.
3. Эррио Э. Из прошлого: Между двумя войнами 1914 – 1936. URL: <http://profilib.com/chtenie/21430/eduarderrio-iz>
4. Илюхина Р. М. Многоликий пацифизм. *Пацифизм в истории. Идеи и движения мира*. М. : ИВИ РАН, 1998. С. 162–193.
5. История дипломатии. Т. 3. Дипломатия в период подготовки второй мировой войны (1919 – 1939 гг.) / Под ред. В.П. Потемкина. М.: Политиздат, 1945. 589 с.
6. Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики. ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. 2-ге вид., без змін. К.: КНЕУ, 2008. 368 с.
7. Кривонос Р. А. Макдональд Джеймс Рамсей. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. Редкол. :Л. В. Губерський (голова) та ін. Т. 2. К.:Знання України, 2004. 812 с.*
8. Кривонос Р. А. Ерріо. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Т. 1. К.:Знання України, 2004. 760 с.*

Abstract. *The article is devoted to the international relations of the countries of Western Europe in the 1920s, which entered the history of world diplomacy as the "era of bourgeois pacifism". The pacifist programs of France and Great Britain are considered, among the main requirements of foreign policy, which were: preservation of general peace, use of the League of Nations to ensure international peace and overcome conflicts, etc.*

Key words: *bourgeois pacifism, international relations, diplomacy, security, Great Britain, France.*